

Révy
Edit

Bátor nők a középkorban

A középkori begina mozgalom és a kortárs női szerzetesrendek intézményesülésének különbségei

Kik voltak a beginák? Buzgó hitű nők csoportjai, akiket mindig is nehéz volt valamilyen kategóriába beilleszteni. A keresztény feministák számára ők jelentik a feminista mozgalom kezdetét. Az egyház mindig gyanakodva figyelte őket. Asszonyok, akik nem tudtak vagy nem akartak házasodni vagy szerzetbe vonulni. Bizonyos értelemben deviáns csoport, mely szembeszegült a korabeli normákkal. Vajon ez volt-e a céljuk, vagy életvitelük inkább a háborúk tizedelte férfipopuláció és a véges befogadóképességű szerzetesházak, valamint a nők korabeli státusza okán kialakult kényszerpálya volt? Ami biztos: a középkor beginái jelentős autonómiával rendelkeztek, önfenntartók voltak, a mozgalom tagjai meglehetősen függetlenül éltek mindennapjaikat, és sikeres vállalkozásaik voltak. Beginatelepeken élve laza szövetséget alkottak, és bár nem voltak szerzetesek, nem kötötték őket fogadalmak, mégis vallási alapon létrejött szervezetük, életmódjuk és szolgálataik sok hasonlóságot mutattak a szerzetesekével. Kik voltak hát, mely aspektusokból tekinthetők a szerzetesekhez hasonlóknak? Találunk-e intézményesülésük jellemzői közt rokon vonásokat, vagy a szerzetességtől egészen eltérő intézményesülési utat jártak be?

Vallási mozgalmak a 12–16. századi Európában

A fiatal keresztény egyházban a papi funkció elkülönülése, a papság mint rend és az egyházi hierarchia kialakulása előtt sok, főként vértanúságot szenvedett keresztény férfit és nőt avatott az egyház szentté. A hagyomány, a szent iratok és a történetírások tanúsága szerint voltak köztük papi szolgálatot teljesítő férfiak is, valamint olyan férfiak és nők, akiket az egyházi szóhasználattal élve laikusoknak vagy a laikus elnevezés pejoratív voltát elkerülendő másik, szintén szerencsétlen elnevezéssel világiaknak hívnánk.

A laikusok vagy másként a világiak, azaz az egyházi funkciót be nem töltő hívők elnevezéseinek társadalom- és egyháztörténeti, szociológiai magyarázata most messzire vezetne minket, ugyanakkor a laikusok kezdeményezte vallási mozgalmak, a laikusok egyházban betöltött szerepe és lehetőségei miatt égetően szükséges a folyamat néhány sorba sűrítése. Leegyszerűsítve: a történet kulcsa főként az intézményesülésben keresendő. Az intézményesülés összetett folyamat, melynek csak egy aspektusát – sarkítva – az egyház „profikra” és „amatőrökre” szakadásának intézményi törvényszerűségét nézzük most. Kezdeti szakaszát követően, a fiatal egyházban a feladatok funkciókat hívtak életre, a funkciók egyre inkább professzionalizmust követeltek a funkciókat ellátóktól, a professzionalizmus talaján pedig professzionistákra és laikusokra szakadt az egyház hívő közössége, és ezt a megosztottságot fokozta a korabeli erősen hierarchikus társadalm szerkezet mintájára szerveződés. A térbeli terjeszkedés, taglétszámbeli növekedés, a normarendszer kialakulásától való időbeni eltávolodás, az egyház szervezetté, intézménnyé válása,

intézményi késése sem kedvezett a papság és a laikusok közti távolság csökkentésének. Így aztán szinte szükségszerű, hogy a papi rend kialakulását követő évszázadokban kanonizáltak közt hiába keresnénk laikusokat. Az áttörés első momentuma 1199-re tehető, amikor III. Ince pápa kanonizálta Cremonai Homobonus kereskedőt, aki szerény haszonnal kereskedett, puritán életmódot folytatott, nyeresége nagy részét pedig jótékonykodásra fordította. Nem sokkal később, 1210-ben ugyanez a pápa a szintén laikusként közösséget alapító Assisi Szent Ferencnek a szegény Krisztust radikálisan követő tanában meglátta az egyházhűséget annak ellenére, hogy hasonlóságot mutatott az eretnek valdenses tanához. Ez az időszak kedvezett az új vallási mozgalmak, különösen is a kolduló rendek megjelenésének. Azonban csak évszázadok messzeségéből visszatekintve tűnik ilyen egyszerűnek a történet. Ugyanis egy-egy új vallási mozgalom megjelenése értelmezhető egyfajta kritikai válaszként az adott kor megoldatlan társadalmi és egyházon belüli problémáira, kérdéseire és az egyháznak a vártnál lassúbb reagálására vagy az eredeti értékektől való távolodására. Ezek a vallási mozgalmak mindig az egyház keretein belül indultak, és megerősödésük folyamán vagy megtalálták helyüket az egyházban, annak eredeti tanát vallva az egyház belső megújulási mozgalmaivá váltak, és többnyire szerzetesrendekké alakultak, vagy nem találva helyüket, az egyházi vezetéssel kölcsönösen sebeket osztva egymásnak végül a további párbeszéd lehetőségét elveszítve-elszalasztva, az egyházból kiváltak, szociológiai értelemben véve szektává lettek. Utóbbiak szükségszerű felekezetté, egyházzá fejlődését vagy megszűnését itt és most csak mint történelmi tényt említhetjük, kifejtésre nincs módunk. Egy-egy megújulási mozgalom kiszakadásának tapasztalata miatt nehéz volt a tisztánlátás, és könnyen vezethetett volna az egyházi vezetés fokozottabb bezárkózásához, de a korszak – nemcsak egyház-, hanem társadalomtörténeti okok miatt is, melyeket később kifejtünk – mégis kedvezett a főként laikusok kezdeményezte új vallási mozgalmak létrejöttének. Amennyiben a papság mint professzionisták az egyik, a laikusok a másik pólus, közöttük egyfajta hídként helyezkednek el a szerzetesek. Ha hivatalosan nem is, de részben a személyes tökéletesedésre törekvésük, másrészt a szerzetesrendekben is szükségszerűen megjelenő papi funkció miatt is a szerzetesek hamarosan a papság mellé sorolódtak, így ők is a professzionisták közé számítottak. Aquinói Szent Tamás tanításában azonban hangsúlyozza, hogy a személyes tökéleteséget azok is elérhetik, akiknek világi foglalkozásuk van. A kolduló rendek terjedése, a tökéletesedésre törekvés vágya a jámbor laikusokból egyfajta válaszként létrehívja a kolduló rendek kolostoraihoz csatlakozó konfraternitásokat, melyek foglalkozási vagy területi alapon szerveződő önkéntes társulások voltak, és a hitélet közös gyakorlásának kereteként szolgáltak. Később az egyes rendek lelkeségét a világban megélő laikusokból álló konfraternitások az adott rendek harmadrendjeivé alakultak. A szerzetesközösségek és a hozzájuk kapcsolódó harmadrendek a virágzó lelki élet, a személyes tökéletesedésre törekvés színtereiként az egyház erőforrásai voltak, ugyanakkor a 12. századtól az új alapítású, térben és létszámban növekvő és erősödő szerzetesrendek a pápától kapott privilégiumok okán kivívták a világi papság ellenérzéseit. Ebben a feszültségektől terhes légkörben született meg a beginák mozgalma, amely kategóriába sorolhatatlan női közösségekként, ha lehet, még több értetlenséget és gyanakvást szült a klérus körében (vö. SOUTHERN 1970).

A nők helyzete a középkori társadalmakban és az egyházban

A begina mozgalom születésekor, a 12. századi Európában a társadalmak nem csupán a származás, a gazdasági helyzet mentén, hanem a nemek szerint is tovább rétegződtek, így a nők és férfiak helye, szerepe, lehetőségei ekkorra már társadalmilag erősen meghatározottak és eltérőek voltak. A nők korabeli társadalmi helyzetét mutatja, hogy számukra az egyházi iskolai oktatás még nem volt elérhető, és a teológusok úgy vélekedtek, hogy a nők morális

gyöngeségük miatt ne kerülhessenek közhivatalokba, ne vegyenek részt nyilvános gyűléseken, és ne szolgálhassanak az istentiszteleteken. Ugyanakkor a 13. századi párizsi céhszabályok arról tanúskodnak, hogy 86 különböző

mesterséget is űzhettek nők. Idővel Európa-szerte árnyaltabbá vált a nők megítélése. Alapvetően két csoportba sorolták őket, az egyikben voltak a feleségek, anyák, özvegyek és hajadonok, míg a másikban a megszentelt életet élő nők. Míg az első csoportba tartozókat – feleségként, édesanyaként is – eredendően bűnösöknek, erkölcsileg esendőeknek, kísértőknek és a szexualitás miatt alacsonyabb rendűnek ítélték, addig a megszentelt életet élőket kizárólag pozitív tulajdonságokkal ruházták fel, így jámbornak, hűségesnek, önfeláldozásra késznek, transzcendensre nyitottnak tartották. Jól illusztrálja a különbségtételt Humbertus de Romanis domonkos generális a *De eruditione praedicatorum* című munkájában a nők lelki épülésének szolgálatára megfogalmazott prédikációs útmutatása, melyből Shahar idézi, hogy másként kell prédikálni az apácáknak, a nemes hölgyeknek, a vagyonos

városi asszonyoknak, a szegény vidéki asszonyoknak, a szolgálóknak és a szajhákknak (SHAHAR 2004). Noha a nőkép differenciálódása során kialakult a hívő, hűséges, áldozatkész és megváltó nő képe, aki nyitottabb a természetfeletti üzenetekre, és világi hatalmi szerepe nem lévén könnyebben valósítja meg az új vallási eszményt, ennek ellenére a nők továbbra sem léptek ki a férfiaknak alárendelt helyzetükből sem a társadalomban, sem a vallási közösségekben. Ezt az alá-fölérendeltséget látszik alátámasztani mind a korabeli szerzetesrendek kategorizálása, mely szerint a férfi rendek reguláját követő női rendek a másodrendek elnevezést kapták, mind az a tény, hogy a női rendek rendfőnöknői csak a férfi rend felügyelete és lelki vezetése alatt végezheték rendjük irányítását (vö. SIMONS 2001).

A nőkérdés, azaz a nők helyzete a középkori Európában

A középkori nőkérdést két meglehetősen eltérő megközelítésben érintjük. Bücher az egyéni túlmutató, biológiai és társadalmi okokban, míg Shahar az egyén szintjén keresi a nőhelyzet alakulásának kulcsát.

Karl BÜCHER a *Die Frauenfrage im Mittelalter* (1882) munkájában arra kereste a választ, hogy miért borult fel az egyensúly a házasulandó férfiak és nők között, mivel magyarázható a jelentős nőtöbbség a középkori társadalmakban. Bücher biológiai és társadalmi okokra vezette vissza az egyensúly felborulását. A biológiai ok a nők hosszabb várható élettartamában keresendő. A társadalmi okot viszont több tényező együttes jelenlétével és egymást erősítő hatásával magyarázta. A keresztes hadjáratokban, háborúkban erősen megcsappant a házasulandó férfihad. Másik társadalmi okként jelölte meg Bücher a céhek szigorú szabályzatait, melyek a családok gazdasági stabilitását védendő a céhtagok házasságkötését csak egy bizonyos vagyon megszerzését követően engedélyezték. Ugyancsak társadalmi ok a nők oldaláról, hogy mivel a családi vagyont nem aprózták fel, a vagyon egyben tartása okán sokszor nem jutott hozomány a házasulandó lány számára.

Másik kutató, Shahar elmélete szerint a középkorban a nem házas nők nagy aránya valójában a számukra félelmet keltő dolgoktól való meneküléssel magyarázható. Menekültek a világtól, a boldogtalan, rossz vagy nem kívánt házasság elől, a szüléstől való félelemtől, az özvegyekre erőltetett újraházasodási kényszertől (SHAHAR 2004). A félelmeik elől a kor elvárásainak megfelelően leginkább kolostorba menekültek, ha tehették.

A menekülés elmélete amennyire nehezen igazolható, legalább olyan nehezen cáfolható megfelelő adatok hiá-

nyában. Ugyanakkor a társadalmi okokat, adatokat is felvonultató, társadalmi tényeken alapuló magyarázatok, mint például Bücheré, sem élveznek osztatlan egyetértést a kutatók körében. Akik vitatják, mint például MURK-JANSEN (1998) gyakran hivatkoznak a szerzetbe vonuló arisztokraták, jómódúak nagy arányára, azt alátámasztandó, hogy a szerzetbe vonulásnak nem igazolható oka a vagyon egyben tartása. Ennél azért árnyaltabb a kép, elég belátnunk, hogy egy kolostor alapítása az arisztokrata lánygyermek számára vagy egy jómódú lánygyermek kolostorba vonulásához adott adomány valójában még vállalható áldozat volt a családnak a vagyon egyben tartása érdekében. Az, hogy kolostort és hozzá földeket, gazdaságot vagy csak szerényebb hozományt vitt a kolostorba vonuló lány, az adott szerzetesrend anyagi gyarapodását tekintve lényeges különbséget jelentett, de a családokra az adott család anyagi helyzetéhez mérten nagyságrendileg hasonló terhet rótt.

Az azonban másik kérdés, hogy miért növekedett meg a 12. században a kolostorokban az arisztokraták, jómódúak aránya. Ebben meglehetősen nagy az egyetértés a kutatók körében. A középkorban a szerzetesélet választása volt a nők számára az egyetlen lehetséges alternatíva a házassággal szemben. Nagyon is józan és tényeken alapuló magyarázat a társadalmi okok és a biológiai okok magyarázata, amely a házassulandó férfiak elégtelen számát és a kiugró nőtöbbséget, a vagyon egyben tartásának, illetve a családalapításhoz szükséges anyagi feltételek meglétének fontosságát hangsúlyozza. Ehhez kapcsolható, hogy elképzelhetetlen volt, hogy a nők egyedülállóként éljenek, hisz a párizsi céhes szabályzatokban fellelt ritka példát leszámítva a nőknek nem lehetett vállalkozásuk, nem lehetett önálló egzisztenciájuk. Ehhez társult még a szerzetesrendek pozitív példája, az Istennek szentelt élet ideálja, a személyes tökéletesedés útjának vonzereje, és itt utolsóként említem a hivatást, mert most a szerzetesi életnek nem a nagyon is személyes titokként létező meghívottság aspektusát, hanem a társadalomtudományok számára megragadható és értelmezhető aspektusait vizsgáljuk.¹ Mindezek hatására a társadalom minden rétegében szükségszerűen megnövekedett a nők kolostorba vonulására irányuló igény.

Miért nem léptek szerzetbe?

Joggal merül fel a kérdés, hogy miért nem ment a házasságot bármely okból elutasító vagy házasodni nem tudó nő kolostorba. Ennek egyszerű magyarázata, hogy jóval kevesebb volt a kolostor és a befogadható tagok száma, mint a belépni vágyók száma. Szerzetesrendek levéltári anyagai – például a rendházak naplói – tanúskodnak arról, hogy sok esetben – és nemcsak a most tárgyalt középkorban, hanem akár még az 1950-es, a szerzetesrendek állami működési engedélyének megvonása előtti időkben is – el kellett küldeni jelentkezőket, mert nem volt számukra hely az adott rendben. Amennyiben egyébként alkalmasnak találták a jelentkezőket, akkor várólistára tették, és az esetlegesen megüresedett helyre behívták. A várólistás rendszer alkalmazása leginkább a kétkezi munkára befogható, alacsonyabb társadalmi rétegből érkező, iskolázatlanabb jelentkezők esetében volt jellemző. Ha egy gazdag, nemes hölgy jelentkezésekor nem volt hely az adott kolostorban, akkor gyakori megoldást volt, hogy a család egy nagyobb birtokot adományozva megteremtette a gazdasági feltételeit az új alapításnak, melynek rendszerint az alapító lánya lett idővel az előjárója. Az adományozásra azért volt szükség, mert új közösségek alapításához csak akkor járult hozzá az egyház, ha az igazolhatóan képes önmagát fenntartani, és ha elfogadta a férfi rend és a püspök irányítását.

¹ A hivatás szó több nyelvben, mint például a német nyelvben a *Beruf*, többszörösen foglalt, egyszerre használják foglalkozásra és pályára is. Erről bővebben egy szintézist a *Szerzetesrendek a rendszerváltó Magyarországon* című kötetben olvashatunk (RÉVAY 2003).

Azonban nemcsak az új alapítások esetében volt kíváncsi, hogy csak annyi tagot fogadjanak be, ahányat el is tud tartani a közösség, hanem a már létező kolostorokkal, monostorokkal szemben is alapvető követelmény volt a gazdasági önállóság és fenntarthatóság. És ezen a ponton, ha eddig kétségeink lettek volna, bizonyíthatóan és egyértelműen megmutatkozik, hogy az egyház mint intézmény és benne a szerzetesrendek nagyon is racionális alapokon működő szervezetek.

A szerzetesrendek mint kettős identitású „vállalkozások”

A szerzetesrendek vállalkozásokra emlékeztető jellemzőit és a speciális, kettős identitását épp beginakutásaim kapcsán ismertem fel, és erről e helyütt születnek az első sorok.

Az egyházat és annak részeként működő szervezeteket, mint például a szerzetesrendeket általában egyháztagként, hívőként adottnak vesszük, bennük az egyház testének tagjait látjuk, és arcokat, neveket, személyes emlékeket, tapasztalatokat tudunk hozzájuk társítani. Így, ha az egyház tagja egyben társadalomkutató is, hamar egyedül marad és értetlenség övezi, amikor az egyház arcának isteni vonásai mögött meglátja az emberit és a társadalom által meghatározottat, és ezt a társadalomtudomány eszköz- és fogalomtárával képes értelmezni és leírni. A társadalomkutatói megközelítés ellenérzéseket válthat ki a többi hívőben, mert az érzelmek és a kondicionáltság gyakran elfedi, hogy az egyháznak és benne az egyes intézményeinek emberi, társadalmi jellemzői is vannak, melyek a tökéletlenség jegyeit hordozhatják, vagy egyszerűen csak nagyon földhözragadtak, de ettől még ezek is hozzátartoznak az egyházhhoz, mert amit mi tudunk hozzátenni az isteni vonásaihoz, az csak nagyon emberi lehet.

Ez igaz a szerzetesrendekre is, mert egyszerre hordozza a krisztusi jegyeket és elveket, valamint a racionálisan gazdálkodó vállalkozását. A szerzetesség krisztusi jegyeket mutató identitása szerint Jézus követőinek közösségeként egy olyan testvéri közösség akar lenni, amely a testvéri szereteten alapul, amely el- és befogadó és nem személyválogató. Elég a taggá váláshoz az Istentől kapott elhivatottság felismerése, a krisztusi közösségben pedig a közösség számára egyaránt fontos az egyén és a közösség szükséglete, jóléte. Valójában a szerzetesrendek indulásukat követő évtizedekben inkább a krisztusi közösség jegyeit hordozták. Kevesen voltak még és lelkesek, a csatlakozni kívánóban a meghívottat látták, és ezt a látásmódot segítette, hogy a rendek indulásukkor igen egyszerű körülményeket tudtak csak biztosítani a követőknek. Sokkal inkább gyanakvás és értetlenség, mint tisztelet övezte őket a társadalom és az egyház részéről, így sem a biztos jólét, sem a társadalmi megbecsültség nem csábíthatta a követőket. Később, a rendek megszilárdulása, létszámbeli növekedése, elterjedése, gazdasági megerősödése, biztonsága és presztízsnövekedése vonzó életúttá tette a szerzeteséletet azok számára is, akikben erősebb volt az elhivatottságnál a biztonságos élet, társadalmi elismertség és a szerényebb, de tisztas jólét utáni vágy. A létszámban, presztízsből, anyagi javakban megerősödött rendek miközben mágnesként vonzották a csatlakozni vágyókat, már komoly gazdasági egységként is funkcionáltak, ahol a racionális gazdaság vezetése racionális munkaerő-gazdálkodással párosult, így nem meglepő, hogy az új tag befogadását a tevékenységi körök munkaerő-szükséglete is szabályozta. Ez a gyakorlatban például úgy működött, hogy a belépők elfogadták, hogy a képzési idő és fogadalomtételük után azon a területen és olyan feladatot látnak el a rendben, ahová az előljáró rendeli őket, és szabaddá teszik szívüket arra, ha egyik napról a másikra máshol van rájuk szükség, azonnal engedelmessé válnak. A másik példa inkább az alacsonyabb társadalmi rétegből jelentkezők esetében volt gyakorlat, azoknál, akiket később kétkezi munkára osztottak be a rendben.

A rendek maguk is hierarchikus berendezkedésűek, egészen a II. vatikáni zsinat hozta változásokig a rendek is rétegzettek voltak, és a rétegzettség nem csupán előljárókra és különböző vezető tisztséget betöltőkre és

vezetettekre osztotta a rendi tagságot, hanem a rendeken belüli feladatok szerinti differenciálódás is hozzájárult a rendeken belül két jól lehatárolható réteg létrejöttéhez. A férfirendek esetében az egyik réteg a szerzetespap, szerzetestanár, a másik a testvérek voltak, míg a női rendeknél a karnővérek voltak a képzett szerzetesnők, és a segítő nővérek pedig azok, akik a rend és a művek működését a kétkezi munka szolgálatával segítették. A munkaterület szerinti specializálódás a renden belül növelte a távolságot a két szerzetesréteg között, ugyanis egyfelől alig volt érintkezési felületük, másfelől óhatatlanul kialakult a renden belüli szolgálatok presztízse és ennek mentén egy alá-fölérendeltségi viszony. Különböző rendtörténeti források beszámolnak azokról a kanonizált szerzetesekről, akik bár származásuk alapján szerzetespapok, szerzetestanárok, illetve a szerzetesnők esetében karnővérek lehettek volna, ám ők az akkor alacsonyabb rendűnek számító szolgálatot választották. A II. vatikáni zsinat szerzetességet megújító tanítása segített megszűntetni a rendeken belül akkor még valamilyen szinten meglévő, a szolgálat presztízse alapján alá-fölérendeltségi viszonyt, így mára csak a férfirendeken belül maradt meg a különbségtétel a szerzetespap és testvér között, de ez ma már nem jelent alá-fölérendeltségi viszonyt, presztízskülönbséget.

A nők egyik válasza: a begina mozgalom

A házasságot elutasító vagy házasodni nem tudó egyedülálló vagy özvegy nők sokaságának azonban túl kellett élniük a helyzetet, és tartós megoldást kellett találniuk életük rendezésére, ugyanakkor a kor szellemének megfelelően ez nem csupán egy egzisztenciális megoldás, hanem az imádságos élet közösségi lehetőségének keresése is volt. A kolostorokból kiszorult nőknek maguknak kellett megélhetésüket biztosítani, így akarva, akaratlanul függetlenné váltak. A kolostorok korlátozott befogadóképessége, az új alapítások létrehívásának szigorú feltételei miatt sok nő számára azonban nem látszott megoldás, mígnem a 13. században a kor hagyományos női szerepeit betölteni nem tudó néhány egyedülálló és özvegy létre nem hozott egy újfajta vallásos életformát, melynek alapja az imádság és a munka volt. Környezetük gyakran szent asszonyoknak (*mulieres sanctae*), vallásos asszonyoknak (*mulieres religiosae*), megtartóztató szüzeknek (*virgines continentes*) nevezte őket. Történeti források szerint Európa több pontján, Brabant területén, Hollandiában, Dél-Franciaországban és a Rajna völgyében nagyjából egy időben keletkeztek közösségeik. 1215-ben Jacques de Vitry kérésére III. Honorius pápa engedélyezte, hogy ezek a jámbor asszonyok és szüzek, vallásos nők együtt éljenek tisztaságban (cölibátus), szegénységben és karitatív munkát végezzenek, dolgozzanak és imádkozzanak. A begina elnevezés 1224-ben, Cesarius von Heisterbach művében, a Dialogus Miracolorumban jelent meg először. Nevük eredetére többféle magyarázat született.

Kategorizálási kísérletek

McDonnell földrajzi megjelenésük szerint kategorizálta az első beginaközösségeket, így különböztette meg a dél-franciaországi, a Rajna-vidéki, a brabanti, a flandriai, a liège-i közösségeket.

L. M. J. Philippen időbeni felosztást készített így megkülönböztetve a beginaközösségek fejlődésének négy szakaszát. Az első szakasz a *beginae indisciplinatae* – a szabályozatlan beginaké, akik a 12. század misztikus mozgalmi hatására megtértek (*conversae*), visszavonultak, szüleiknél vagy saját otthonukban, egyedül éltek imádságos életet. Fogadalmuk nem voltak, vagyonukról nem kellett lemondaniuk. A második szakasz a *beginae disciplinatae* – a szabályozott beginák szakasza. A 13. században hajadonok, özvegyek, férjüktől külön élők kis csoportokat alkotva, már valamelyest szabályozottan, közös spiritualitással éltek. Munkájukat megtartották, de visszavonultan, pápai jóváhagyással éltek. A harmadik szakasz a *beginae clausae* – ezek már jól körülhatárolt beginaközösségek voltak saját kórházzal és templommal. A negyedik, szervezeten legfejlettebb szakasz a 14. századra tehető, amikor Német-

alföldön formális, önálló intézményekké váltak, vagy valamely szerzetesrendbe olvadtak. A szerzetesrendbe be nem olvadó beginaközösségek vagy konventekké alakultak, vagy beginaudvart alapítottak. A *konventben* is már egymás közelében, magisztra vezetésével, szabályozottan éltek, a helyi plébánia életébe kapcsolódtak be, és a plébános gyakorolta az életük fölötti felügyeletet. A kis konventekben 5-6, míg a nagyobb konventekben 15-20 begina is élt. A *beginaudvarok* (*curia beginarum*) tették ki a beginaintézmények egynegyedét, főként Flandriában. Ezek a 100-400 fő befogadására alkalmas beginaudvarok a városfalra, de azon kívülre, szabályos szerkezettel, közepén kápolnával vagy templommal, a beginaházakat a templom köré

rendezve, már kifejezetten a beginák számára épültek. A három legnagyobb beginaudvar: a genti Szent Erzsébet, amely a 13. században 610-730 főt számlált, a Liège-ben épült Szent Kristóf, ahol virágkorában 1000 fő is élt, és Mechelen Szent Katalin begina udvara, ahol még a 16. században is 1500-1900 begina élt. Ezek a beginaudvarok vagy beginatelepek gyakorlatilag önálló telepek, város a városban voltak (vö. SIMONS 2001).

Walter Simons a beginaközösségek fejlődésének két periódusát a formális és az informális periódust különböztette meg. Az 1190–1230 közötti *informális periódusban* laza közösségekben éltek, ezt Simons az intézményesülés előtti időszaknak értelmezte. Az 1230 utánra tett *formális periódust* mint már reguláris közösségek időszakát írja le, melyben a beginaközösségek saját vagyonnal rendelkeznek, és benne a tagok szabályozottan, igen hasonlóan a szerzetesi intézményekhez konventekben és beginaudvarokban, beginatelepeken, gazdasági szolidaritásban élnek (vö. SIMONS 2001).

A beginák kapcsolata az egyházzal és a társadalommal

Nehezen talált fogást a beginák közösségén az egyház, mert bár a beginakonventek és -udvarok első ránézésre számos hasonlóságot mutattak a szerzetesrendekkel, mégis lényegesen eltértek azoktól. Viszonylag könnyen ment, hogy Jacques de Vitry támogatására 1215-ben III. Honorius pápa engedélyezte a begina mozgalmat. Környezetük elismerte őket, kiemelték, hogy nem kéregetésből, hanem kezük munkájából éltek. Egyházi elfogadottságuk azonban nem egységes, 1250-ben Alba püspöke a kölni beginákat kénytelen préposti védelem alá vonni a klérus nyomásával szemben. Gautier de Coincy bencés és William de Saint Amour ugyan elítélte őket, de Gilbert de Tournai lépett fel legnyitabban a beginák ellen a *Collectio de scandalis ecclesiae* címet viselő, az egyház morális problémáit tárgyaló művében. Tournai egyik fő problémája az volt velük, hogy nem tudta hová sorolja be őket, egyháziaknak vagy laikusoknak. Másik kifogása az volt, hogy a beginák a népnyelvi Bibliát nyilvános tereken olvasták a szegényeknek, így olyan területre tévedtek, ami csak a tanult férfiaknak volt fenntartva, emellett intette őket az eretnokség veszélyétől. Brunó, Olmütz püspöke viseletük, életmódjuk és engedetlenségük miatt korholta őket, nevezetesen, hogy szerzetesi öltözetben, de szabályok nélkül élnek, és nem engedelmeskednek a klérusnak. 1318-ban Köln érseke szorgalmazta, hogy olvadjanak be valamely szerzetesrendbe. 1421-ben V. Márton pápa már utasította a kölni érseket, hogy számolja fel a kis beginaközösségeket, így lassan Németországban be is olvadtak a szerzetesrendekbe.

A társadalom sem volt egységes a beginák megítélésében. Akik támaszra letek bennünk és a közvetlen környezetünkben, akik tanúi voltak életüknek, azok tisztelték őket, és elismeréssel adóztak szolgálataikért. Kezük munkájából éltek, és főként a textiliparban dolgoztak. A Köln, Belgium és a Rajna-vidék beginái között élénk kereskedelmi kapcsolat volt, így a gyakori találkozások arra is lehetőséget adtak, hogy a beginaközösségek spirituális tapasztalataikat is kicseréljék egymással. Azonban a megerősödő textilipari céhek vetélytársat láttak az olcsóbban, jobb minőséget előállító, korrupcióra, szociális igazságtalanságra nem hajló beginákban, ezért például Bázelen, Liège-ben vagy Kölnben ellenintézkedéseket vezettek be a céhek az adómentességet élvező beginákkal szemben. Amikor a textilipar hanyatlani kezdett, a további konfliktusok elkerülése érdekében lassan felhagytak a textilipari munkával, és mosást, vasalást, ruhajavítást vállaltak, illetve betegápolással, tanítással és spirituális tevékenységekkel foglalkoztak, úgymint lelki kísérés, halott siratás, halottak kísérése. Ez utóbbi miatt az egyház boszorkánysággal vádolta őket.

A 15. századra kialakult a begina mozgalomra jellemző jól működő intézményrendszer és szabályozás, ám ez egyre inkább hasonlóságot mutatott a szerzetesrendekkel. A 17. századi Belgiumban, Flandriában nagyobb fellendülés következett, de Mechelen érseke a területén működő beginák életét maga szabályozta, majd a 18. században a beginaházakat is átépítették. A francia forradalom idején a beginaudvarokat is bezárták, a konszolidáció idején újraindultak, de már nem tudtak megerősödni. A 20. századtól a nők helyzete gyökeresen megváltozott, így a beginahivatás már kevésbé volt vonzó, más vallási mozgalmak születtek, a begina mozgalom pedig lassú hanyatlásnak indult. Míg 1900-ban Belgium flamand részén 1500 begina élt, számuk 2002-re 2-3 főre csökkent.

Különösen is a szerzetesrendbe be nem olvadó beginák miatt a begina mozgalmat gyakran hozták összefüggésbe a feminizmussal. A beginákat a keresztény feministák előszeretettel mondják a feminizmus előfutárainak. Ugyanakkor valószínűleg mégsem volt feminista mozgalom, mert motivációjuk és törekvéseik nem a női egyenjogúság elérésére irányultak. Ami a feminizmus kutatói számára, korunkból visszatekintve egy a nők jogaiért tudatosan fellépő közösségnek látszik, ha a 12. századról tudottakat felidézzük, ugyan forradalmian új törekvés volt, de sokkal inkább egy vallásos elköteleződésen alapuló spontán szerveződés, amely nem akart szervezetté, intézménnyé lenni, nem akart küzdeni a jogaiért, csupán jó keresztényként, Istennek tetsző életet akart élni és az embertársaikat szeretettel szolgálni.

Szerzetesrendek versus beginakonventek és a begina mozgalom kezdetén egyedülálló beginák

A szerzetesek fontos jellemzője, hogy bizonyos próbaidő eltöltése után nyilvános fogadalmat tesznek a három evangéliumi tanácsra: a cölebsz életre, a szegénységre és az engedmességre. Közösségben, előljáró vezetése alatt, a rend regulájának szellemében, többnyire közös napirend szerint, vagyonközösségben élnek, imádkoznak, és a rend valamelyik művében részt vesznek. A kortárs szerzetesrendekben a szerzetesek a rendjük napirendje szerint, többnyire szilenciumban éltek, sokat böjtöltek, a nap ritmusát a közös és egyéni imádság és a munka váltakozása adta, a napi kétszeri étkezés alkalmával a test táplálása mellett a lélek táplálására a szentek életéből olvastak fel. A begina mozgalom kezdetén szüleiknél vagy saját otthonaikban élő beginák életét a szerzetesekével összehasonlítva nem sok közös vonást találunk. Korabeli források azonban arról tanúskodnak, hogy már a ko-

rai beginák életét is az imádság, a munka és a jótékonykodás töltötte ki. A beginakonventek, illetve a beginaudvarok és a szerzetesség között már felfedezhetünk néhány hasonlóságot, melyek leginkább az intézményesüléssel magyarázhatóak. Azonban a beginakonventek, -udvarok kialakulása után sem volt egységes, hogy a jelentkezőnek volt-e próbaideje vagy sem. A beginák nem tettek nyilvános fogadalmat, elköteleződésük nem feltétlenül volt életre szóló. Közösségeik nem voltak klauzúrával kötött zárt közösségek, tagjaik szabadon ki-be járhattak. Közösségük élén ugyan volt közülük egy előljáró, de egységes szabályokkal, hagyományokkal,

központi irányítással nem rendelkeztek, alapítóik emlékezetét sem őrizték meg. Közös szolgálataik ugyan lehetnek, sok esetben voltak is, de ez sem volt törvényszerű. Míg a szerzetesrendekben a rendtagok sorrendjét a belépés ideje és a tisztségekre választás határozta meg, a beginák esetében a vagyoni helyzet adta a rangot. A beginaközösségekben élők életét is az egyéni és közös imák és a munka ritmusa határozta meg. Életterük lazább kapcsolódást, nagyobb önállóságot, több magányt biztosított, mint a szerzetesrendek. A reggeli ima vagy mise után saját házukban csendben, zsoltárt imádkozva dolgoztak, munka után magányos ima, este közösségben végzett ima után nyugovóra tértek. Sokat böjtöltek, viseletük egyszerű gyapjúruha volt, bár sok tekintetben szegény, egyszerű életet éltek, a szerzetesrendekkel ellentétben nem volt vagyonközösség a beginaközösségekben, csak egyfajta szolidaritási alapot hoztak létre a szegényebb, rászoruló beginák megsegítésére. Míg a rendek adományokból, munkájuk utáni bevételekből éltek, a beginák esetében nemigen voltak adományok, ki-ki a saját munkájából élt. A beginák spiritualitása a korabeli kolduló rendekéhez hasonlóan *vita mixta*, azaz az aktív és a kontemplatív élet egyszerre volt meghatározó. Erősen Krisztus-központú spiritualitással bírtak, belátásuk mélyebb volt, inkább intuitív és misztikus, mint tanult.

1. táblázat. A szerzetesség és a begina mozgalom hasonlóságai és különbözőségei

Vizsgált dimenziók	Szerzetesrendek	Begina-		Egyedülálló
		konvent	udvar/telep	
Próbaidő	+	+/-	+/-	-
Nyilvános fogadalom	+	-	-	-
Időtartam	életfogytig	opcionális	opcionális	opcionális
Közösségben élés	+ klauzúra	+ lazább közösség	+ lazább közösség	-
Közös szolgálat, tevékenység	+	+/-	+/-	-
Intézményesülés (szabályok, hagyományok, alapítók emlékezete, központi irányítás)	+	-	-	-
Elöljáró	+	+	+	-
Hierarchia	belépés, választás	anyagi helyzet	anyagi helyzet	-
Saját intézmények	+	esetenként	-	-
Jövedelem	adományok, bevételek	fizetések	fizetések	fizetés
Vagyonközösség	+ egyenlőség	- szolidaritási alap	- szolidaritási alap	-
Alapítás	férfi rendek	önmaguk	önmaguk	-
Felügyelet	férfi rendek	nincs, vagy rájuk erőltetett püspöki	nincs, vagy rájuk erőltetett püspöki	-
Tagság	nagy létszám	5-6 főtől 15-20 főig	Néhány száz főtől 2000 főig	-

Több kritika is érte a beginákat kutatóik részéről. Míg Southern marginális rendekként, ellenrendekként értelmezte őket, Simons a társadalmi és gazdasági különbségek miatti belső ellentétet bírálta (SOUTHERN 1970; SIMONS 2001). Miri Rubin azt vizsgálta, hogy mi vezetett ahhoz, hogy nem tudott a begina mozgalom megújulni és fennmaradni. Rubin néhány jogos pontot emelt ki. Egyfelől, hogy a begina mozgalom kizárólag női mozgalom volt, és szerinte ritkán lehet a nem (gender) egyedüli csoportképző. Másfelől kiemelte a centralizáció hiányát, az egyes beginaudvarok közti kapcsolat csupán informális és nem túl erős voltát, valamint azt, hogy nem tudtak egységesen fellépni az eretnokség vádjával szemben (vö. RUBIN 1991).

Egy intézmény intézményesülésének fontos állomása, amikor összefoglalják és megőrzik saját történetüket, az alapítók, a korai és későbbi jelentősebb tagok élettörténeteit, példaképeket választanak a korai tagok közül, és kollektíven reflektálnak sorsukra és történelmükre, hogy a jövőjüket a kor kihívásaihoz igazítva építeni tudják. A fennmaradáshoz a hagyományok és az emlékezet megőrzése, a közös és egységes szabályok lefektetése, az önértelmezés és folyamatos reflexió mellett elengedhetetlen, hogy egy kiterjedt mozgalomnak legyen központi vezetése, erős formális kapcsolat a régiók vagy házak között, különösen is akkor, ha életmódjuk folyamatosan feszegette a korabeli egyházi és társadalmi kereteket. Vajon mivel magyarázható, hogy évszázadokon keresztül következetesen elkerülték a centralizációt, hogy nem őrizték meg a hagyományaikat és a történeteiket, hogy nem tartották fon-

tosnak, hogy eleiből példaképet válasszanak, akire a közösség és a világ is felfigyelhet, hogy nem alkottak közös szabályokat, amelyek zsinórmértékül szolgálhattak volna? Innen, a 21. századból, történelmük cseréptöredékeit illesztgetve egyre inkább úgy tűnik, hogy itt egy felismerés és egy tudatos döntés született arról, hogy a hivatásuk nem arra szólt, hogy egy újabb szerzetesrendet hozzanak létre. Az ő hivatásuk az volt, hogy létkereteket biztosítsanak a korabeli társadalomban az akkor nem önálló egzisztenciaként létező azon nők számára, akik nem a külső, társadalmi, egyházi elvárásokra, hanem a belső hangra mertek hallgatni, és bár nem volt céljuk az ellenállás, de volt bátorságuk a korabeli társadalmi és egyházi kereteket feszegetni. Bár tudomásunk szerint közösségeik kihaltak, ma is sok egyedülálló keresztény hívő nő él imádságos, elvonult, mások szolgálatára szentelt életet. A beginák hivatásához első látásra hasonlóságot mutató, a katolikus egyházban a II. vatikáni zsinat után megújuló ősi elköteleződési forma, a szüzek rendje világszerte újabb és újabb tagokat vonz, és a konsekráció nyilvános szertartásával Isten és az egyház szolgálatára szentel. A hajdani beginák és a mai konsekrált szüzek rendjének összevetését azonban egy újabb tanulmány keretében tárgyaljuk.

Felhasznált irodalom

- BÜCHER, Karl 1882. *Die Frauenfrage im Mittelalter*. H. Laupp, Tübingen.
- GRUNDMANN, Herbert 1995. *Religious Movements in the Middle Ages*. University of Notre Dame Press, Indiana.
- MCDONNELL, Ernest W. 1954. *The Beguines and Beghards in Medieval Culture with Special Emphasis on the Belgian Scene*. Rutgers University Press, New Jersey.
- MOSHER STUARD, Susan 1976. *Women in Medieval Society*. The University of Pennsylvania Press, Pennsylvania.
- RÉVAY Edit 2003. *Szerzetesrendek a rendszerváltó Magyarországon*. Budapest–Csíkszereda.
- RUBIN, Miri 1991. Small Groups. Identity and Solidarity in the Late Middle Ages. In: Kermode, J. (szerk.): *Enterprise and Individuals in the Fifteenth Century England*. Alan Sutton & The Malvern Bookshop, Stroud. 132–150. o.
- SIMONS, Walter 2001. *Cities of Ladies. Beguine Communities in the Medieval Low Countries 1200–1565*. University of Pennsylvania Press, Pennsylvania.
- SHAHAR, Shulamith 2004. *A negyedik rend. Nők a középkorban*. Osiris, Budapest.
- SOUTHERN, Richard W. 1970. *Western Society and the Church in the Middle Ages*. Penguin Books Ltd, Harmondsworth Middlesex.
- VAUCHEZ, André 1993. *The Laity in the Middle Ages, Religious Beliefs and Devotional Practices*. University of Notre Dame Press, Notre Dame – London.
- WATT, Diane (szerk.) 1997. *Medieval Women in their Communities*. University of Toronto Press, Toronto, Buffalo.

Révay Edit konduktor-tanár, szociológus. 1989-ben végzett a Mozgássérültek Pető András Nevelőképző és Nevelőintézetében. 1993-ban diplomázott az ELTE Bölcsészettudományi Kar szociológia szakán és a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia levelező tagozatán Szociológiából. 2003-ban szerzett PhD fokozatot az ELTE-BKE-n. 2004-től a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Szociológia Tanszékének vezetője. 2016-tól az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet tudományos főmunkatársa. Fő kutatási területe a vallásszociológia, azon belül a szerzetesség szociológiája.